

МЕХАНІЗМ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЕКОНОМІКИ
У СУЧАСНИХ УМОВАХTHE MECHANISM OF STATE REGULATION OF THE ECONOMY
IN MODERN CONDITIONS

Стаття присвячена дослідженню механізму державного регулювання економіки, його теоретичних та практичних аспектів, а також основної класифікаційної структури. Структурована базова система основних методів, форм та інструментів, що застосовує держава при здійсненні регулювання економічних процесів. Окреслена необхідність врахування внутрішніх та зовнішніх факторів впливу на національну економіку, а також економічних показників (індикаторів) у процесі здійснення державного регулювання. Охарактеризовано основні проблеми сучасного кризового стану економіки України у зв'язку із повномасштабною агресією росії. Визначено поточні руйнівні наслідки воєнних дій для економіки країни, проаналізовано регулюючі кроки уряду, спрямовані на забезпечення її безперерйного функціонування, а також необхідності модернізації усталеного регулюючого механізму держави відповідно до реалій нашого часу.

Ключові слова: державне регулювання економіки, національна економіка, механізм, криза, воєнний стан.

The article is devoted to the study of the sustainable mechanism of economic state regulation and the need to modernize it in accordance with modern conditions. The main content of the category of the mechanism of state regulation has been revealed, the essence of the mechanism of economic state regulation has been defined as a complex of interconnected methods, forms and instruments of the state regulatory influence. The interpretations of a number of scientists have been analyzed, as well as our own interpretation of the mechanism of economic state regulation has been proposed. The need to maintain an adequate balance in the ratio of state regulation of economic processes and market self-regulation has been determined. The basic system of basic methods, forms and tools used by the state in regulating economic processes has been structured. The application of the above-mentioned indicators individually or in combination depends on such factors as the economic strategy of the state, material and resource capacities, the current economic situation, etc. The need to take into account internal and external factors influencing the national economy and economic indicators (indicators) in the process of state regulation has been outlined. The main problems of the crisis state of the modern economy of Ukraine in connection with the full-scale armed aggression of Russia have been characterized. Such problems are a decrease in production, a reduction in the real income of the population, an increase in unemployment, the cessation of investments, a rise in prices, inflation, devaluation of the national currency, logistical problems and other indicators. The current consequences of military operations for the country's economy, as well as regulatory steps of the government, which were aimed at ensuring its functioning in accordance with the realities of the time, have been determined. The necessity of modernization and creation of an effective mechanism of state regulation of the economy, which will include a complex of effective programs capable of ensuring the harmonious operation of all branches of the national economy, has been proved.

Key words: state regulation of the economy, national economy, mechanism, crisis, martial law.

УДК

DOI: <https://doi.org/10.32782/infrastructure68-37>

Горват Т.Ю.

аспірантка,
Західноукраїнський національний
університет

Horvat Tetiana

West Ukrainian National University

Постановка проблеми. Одним із ключових суб'єктів економічного життя у розвинених країнах з ринковою економікою є держава, яка, виконуючи свої функції, втручається в економічні процеси якщо виникає така необхідність. Без активних регулюючих кроків держави, особливо у період очевидно низької ефективності ринкового саморегулювання, неможливо уявити стабільності та розвитку економіки в цілому. Такі кроки покликані утримувати тривкий стан економіки, нівелювати ризики, коливання та інші негативні явища, особливо у кризові періоди, а також вживати належні заходи для її безперерйного функціонування. Однак, слід зауважити про необхідність дотримання адекватних меж співвідношення регулювання держави та ринкового саморегулювання.

Враховуючи вищезазначене, очевидно що ефективно регулювання економічних процесів у нашій державі вимагає розробки та впровадження чіткого, послідовного та прозорого механізму, що включатиме комплекс дієвих форм, методів,

засобів та інструментів впливу. Такий механізм вимагає своєчасного адекватного вдосконалення та підлаштування відповідно до поточних реалій. Це особливо актуально сьогодні, у моменти коли Україна опинилась під натиском повномасштабної війни, розв'язаної росією. Крім масштабних руйнувань у всіх сферах, економіка потерпає чи не найбільше, зазнаючи колосальних втрат у всіх своїх секторах. Доступних регулюючих методів вже недостатньо аби тримати під контролем стабільним курс національної валюти та приборкувати інфляцію. Однак, попри такі важкі обставини та випробування, економіку необхідно утримувати у робочому стані, а однією з головних економічних задач є збереження макроекономічної стабільності. Тому саме сьогодні, у режимі війни, ефективний механізм державного регулювання економіки, що включатиме комплекс дієвих програм, здатен забезпечити злагоджену роботу всіх галузей народного господарства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремі аспекти, що стосуються питань меха-

нізму державного регулювання економіки, його компонентної сутності, структури та функціонування досліджували такі науковці як Приходько В. П. [7], Сенишин О. С., Горинь М. О., Кундицький О. О. [8], Адамовська В. С. [1], Мельник О. П. [4], Третяк Г. С. Бліщук К. М. [11], Яковенко Р. В. [12] та інші.

Постановка завдання. Метою дослідження є комплексний теоретичний, методологічний та практичний аналіз механізму державного регулювання економіки, зокрема, визначення його сутності, структури та необхідності пошуку максимально ефективних механізмів такого регулювання відповідно до кризових потреб реального часу.

Виклад основного матеріалу. Державне регулювання економічних процесів спрямоване на подолання проблем та створення максимально сприятливих умов для функціонування суб'єктів ринкових відносин і, як наслідок, для досягнення розвитку та зростання економіки, а також загальної конкурентоспроможності держави. Для досягнення таких цілей органам державної влади потрібен комплекс дієвих засобів, тобто ефективний, послідовний, злагоджений, структурований та керований механізм.

Механізм за своєю загальною сутністю є внутрішньою будовою, сукупністю певних процесів, системою функціонування чого-небудь. Економічна сутність цього поняття цілком корелює із загальною. Механізмом економіки можна вважати групу компонентів, що формують систему впливу на економічні процеси. Вдале деталізоване тлумачення економічного механізму пропонують Літвінов О. С. та Капалан С. М., розуміючи його сукупністю елементів впливу на економічні інтереси господарюючих суб'єктів, що враховує властивості його внутрішнього та зовнішнього середовища. Під інтересами таких суб'єктів науковці розуміють задоволення потреб ринку, наслідком чого є прибуток, під внутрішніми елементами впливу – сформований комплекс факторів та ресурсів підприємницької діяльності, під зовнішніми елементами впливу – макроекономічні складники, ринковий попит, конкурентне середовище тощо [3].

Надаючи визначення механізму державного регулювання, науковці дотримуються, здебільшого, різних підходів до його тлумачення, однак зі збереженням єдиного ключового змісту. Погоджуємось із трактуванням Приходько В. П., що визнає механізмом державного регулювання сукупністю функцій, етапів та процедур регулюючого впливу на організаційну систему для досягнення результату від такого впливу, що може порівнюватися з показниками для визначення ступеня досягнення програмних цілей функціонування системи [7].

Щодо трактування саме механізму державного регулювання економіки, то, попри широкі та ґрунтовні дослідження у цьому напрямку, у вітчизняних наукових фахових джерелах чіткі його визначення досить нечисленні. Більшість науковців у відповідній галузі трактують такий механізм у загальній системі державного регулювання, наголошуючи на застосуванні в даному випадку саме фінансово-економічних форм, методів та інструментів впливу на процеси економічних відносин. Група науковців Сенишин О. С., Горинь М. О. та Кундицький О. О. визначають механізми державного регулювання економіки як комплекси взаємопов'язаних методів, форм та інструментів, що забезпечують регулюючий вплив держави, а також групують такі механізми відповідно до напрямів їх введення та застосування, наприклад: механізми підприємницької, інвестиційної діяльності, грошово-кредитної чи бюджетної сфери тощо [8, с. 31]. Адамовська В. С. інтерпретує державне регулювання економіки сукупністю форм і методів цілеспрямованого державного впливу на розвиток, суспільного виробництва (продуктивних сил, техніко-економічних, організаційно-економічних та соціально-економічних відносин) для його стабілізації та пристосування до змінних умов [1]. Мельник О. П. надає визначення механізму державного регулювання як цілеспрямованої системи із визначеною структурою та інструментами, яка забезпечує здійснення державного впливу на об'єкти та суб'єкти національної економіки [4]. Однак зміст такого визначення дозволяє зрозуміти, що науковець має на увазі механізм державного регулювання саме економіки.

Аналізуючи вищенаведене, можемо запропонувати наступне лаконічне тлумачення: механізмом державного регулювання економіки є певна розгалужена структура системних, обґрунтованих, координованих та послідовних прийомів, що здійснює держава, реалізуючи свою регулюючу функцію, впливаючи на економічні процеси задля досягнення очікуваного результату.

Для глибинного осмислення повної системи механізму державного регулювання економіки, необхідно деталізувати та структурувати його складові елементи, які, власне, і складають сам механізм.

Науковцями-економістами сформована система основних методів, форм та інструментів, що використовує держава при здійсненні регулювання економічних процесів. Застосування тих чи інших форм, методів та інструментів залежить від багатьох факторів, як то економічна стратегія держави, матеріально-ресурсні потужності, поточна економічна ситуація тощо. Пропонуємо об'єднану порівняльну структурну характеристику вищезазначених категорій відповідно до класифікацій окремих науковців (табл. 1).

Форми, методи та інструменти державного регулювання економіки

Державне регулювання економіки	Форми	Стельмащук А. М. [10]	за строковістю	довгострокове	
				короткострокове	
			за характером впливу на господарські суб'єкти	пряме	
		Мочерний С. В. Довбенко М. В. [5]	планування		непряме
					довготермінове
					середньотермінове
				короткотермінове	
			програмування		
			прогнозування		
	Сенишин О. С., Горинь М. О., Кундицький О. О. [8]		державне замовлення		
			державне прогнозування		
			макроекономічне планування		
			державне програмування		
	Методи	Третяк Г. С., Бліщук К. М. [11]	правові		
			адміністративні		
			економічні		
		Яковенко Р. В. [12]	правове регулювання		
			адміністративне регулювання		
економічне регулювання					
інституціональні					
донорські					
		протекціоністські			
Сенишин О. С., Горинь М. О., Кундицький О. О. [8]	за формами впливу	методи прямого впливу			
		методи непрямого впливу			
	за засобами впливу	правові			
		адміністративні			
		організаційні			
		економічні			
Інструменти	Стельмащук А. М. [10]	правові			
		адміністративні			
		економічні			
	Сірко А. В. [9]	адміністративно-правове регулювання			
		виробництво суспільних товарів і благ			
		розробка та реалізація державних програм			
		фіскальна політика			
		монетарна політика			
		соціальна політика			
зовнішньоекономічна політика					

Відповідно до нижчезазначених даних, можемо прослідкувати, що науковці не дотримуються сталої класифікації та розмежовування форм, методів та інструментів державного регулювання економіки. Це стосується як відмінностей у їх інтерпретації, так і у віднесенні до різних класифікаційних гілок.

Сучасні умови господарювання вимагають від держави, при плануванні чи здійсненні нею регулюючих кроків у напрямку стабілізації економічних

процесів, враховувати фактори впливу на національну економіку та поточні економічні показники (індикатори). На підставі економічних індикаторів можна зробити висновки щодо поточного стану економіки та спрогнозувати перспективи. Такими індикаторами, серед інших, є: зміна валового внутрішнього продукту, стан торгового балансу, індекс споживчих цін та поточна інфляція, індекс купівельної спроможності, стійкість національної валюти тощо.

Україна – держава з достатньо молодою економікою, яка ще перебуває у процесі трансформації та інтеграції у європейський економічний простір, а тому, незважаючи на свій потужний потенціал щодо входження до переліку провідних економік Європи, є достатньо чутливою та нестійкою до кризових потрясінь. Економічні кризи спричинені, перш за все, порушенням макроекономічної стабільності та сталого економічного механізму, що, у свою чергу приводить до таких негативних станів як: розлад рівноваги між попитом та пропозицією, стрибки ринкового ціноутворення, розвиток інфляційних процесів, зріст безробіття тощо. У таких ситуаціях визначається надійність усталеного механізму державного регулювання економіки та, враховуючи актуальні тенденції, формуються необхідні кроки для його вдосконалення та модернізації відповідно до об'єктивних економічних умов. Це дозволяє приборкати негативні фактори, задовольнити нагальні поточні потреби, стабілізувати ситуацію, а в подальшому – відновити зростання економіки та прискорити розвиток продуктивних сил. Для формування ефективного комплексу заходів, спрямованих на максимально оперативне подолання кризи є необхідність проведення деталізованого аналізу причин виникнення кризи.

На кризові стани економіки України впливають як внутрішні (ендогенні) так і зовнішні (екзогенні) фактори, які мають різні наслідки: він маловідчутних до руйнівних. Ортіна Г.В. до ендогенних факторів, що формують такі кризові стани відносить:

- відтворювальні і структурні, що характеризуються зрушеннями в економічній структурі, у зв'язку зі зміною фаз відтворювальних циклів;
- організаційно-економічні та інституційні, що визначають необхідність змін щодо форм власності, ринкових інститутів, форм організації виробництва та управління;
- кон'юнктурні та державно-економічні, що встановлюють необхідність змін щодо форм та методів державного регулювання економіки, враховуючи кон'юнктурні зміни;
- зовнішньоекономічні, що характеризуються впливом світових криз, докорінних змін у зовнішній торгівлі, великий зовнішній борг тощо [6].

Екзогенними факторами науковець вважає:

- технологічні, що вказують на прояви виснаженості технологічного потенціалу;
- демографічні, що зумовлюються надмірним перенаселенням або навпаки – депопуляцією;
- природно-екологічні, що характеризуються вичерпанням природно-ресурсних запасів, забрудненням навколишнього середовища тощо;
- соціокультурні та психологічні, що зображені кризовими явищами у таких ключових сферах як:

освіта, наука, культура, етика тощо, а також психологічними навантаженнями, у зв'язку із кризовими ситуаціями;

- державно-правові та військові, що характеризуються кризою політичної системи та державної влади, а також внутрішніми конфліктами і війнами [6].

Однак, жодна з криз сучасності, з якими довелось зустрітись Україні, – ані глобальна (світова) фінансово-економічна криза 2007–2009 рр., ані українська криза 2014–2015 рр., яка була спричинена вторгненням росії та анексією Республіки Крим, – не завдавали настільки потужних, системних руйнувань вітчизняній економіці, як нищівна, агресивна повномасштабна війна росії проти нашої держави, що триває сьогодні. Сучасні умови господарювання вимагають адаптації до екстремальних обставин, перебудовуючись та шукаючи нові можливості для існування та розвитку. Сьогодні ми спостерігаємо падіння виробництва (відповідно і скорочення експортних надходжень), скорочення реальних доходів населення, зростання безробіття, падіння ВВП, припинення інвестицій, ріст цін, катастрофічну інфляцію, девальвацію національної валюти, логістичні проблеми та інші економічні втрати. Більше того, наслідки воєнних дій, за думками багатьох визнаних світових експертів, вірогідно зумовлять глобальну рецесію та суттєвий зріст цін на суспільно важливі товари. Прогнозуються подальші кризові тенденції у сферах фінансів, енергетики та продовольства, що неодмінно торкнеться багатьох країн. За сьогоднішніх умов тотальної невизначеності, неможливо спрогнозувати терміни поступового економічного відновлення. На це впливають, зокрема, тривалість військових дій та масштаби післявоєнної відбудови.

Саме зараз, коли руйнування охопили всі галузі економіки, державі доводиться прикладати надзусилля, терміново відшліфовуючи усталений механізм свого регулюючого впливу, підлаштовуючи, модернізуючи та адаптовуючи його відповідно до критичного стану сьогоднішньої економіки України. З початку широкомасштабної війни уряд вживає низку заходів, які включають, зокрема й правове, адміністративне та економічне регулювання, що спрямовані на всебічну підтримку економіки, враховуючи режим воєнного стану. У правовому полі чинне законодавство було приведені відповідно до нових викликів, які постали перед українським суспільством, приділяючи максимальну увагу сферам правової та економічної політики. Щодо адміністративного регулювання, окрім економічних питань, що стосувались, зокрема, підтримки роботи бізнесу та змін у оподаткуванні, ключові зміни стосувались також питань обороноздатності держави, забезпечення

армії, а також гуманітарного та соціального забезпечення. Щодо економічного регулювання, то в рамках першочергового завдання, що стосується необхідності негайного та безперервного фінансового забезпечення армії, урядом були внесені необхідні зміни до процедури публічних закупівель, а також розширено перелік першочергових видатків, що можуть здійснюватися із загального та спеціального фондів держбюджету. Серед іншого, були врегульовані експортно-імпорتنі операції відповідно до нагальних потреб. Уряд намагається вчасно та професійно реагувати на виклики реального часу, переформатовуючи стратегію та запроваджуючи ефективний план заходів для забезпечення регулювання економіки воєнного стану.

Висновки з проведеного дослідження.

Україна зіткнулась з глибокими проблемами кризового стану економіки у зв'язку із повномасштабною агресією росії. Програма відновлення України, певний план Маршалла, активно обговорюється вже сьогодні, не зважаючи на активну фазу війни. Ефективність та оперативність післявоєнного відновлення економіки залежатиме від ряду важливих факторів, таких як: злагоджені та дієві рішення уряду, стабільна внутрішня політика держави, запровадження ефективних реформ, рівень зовнішньої міжнародної підтримки тощо. Однак, війна триває і терміни її завершення невідомі. Таким чином, до майбутнього старту інтенсивної відбудови економіки та реконструкції країни в цілому, уже зараз необхідна модернізація структури сталого механізму державного регулювання економіки. Перегляд ефективності та актуалізація інструментарію (форм, методів, інструментів), що застосовує держава для свого регулюючого втручання, дозволить утримувати економіку у максимально стабільному стані аж до перемоги.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Адамівська В. С. Механізм державного регулювання економіки та вибір напряму економічної політики в сучасних умовах господарювання. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2017. № 4.
2. Доронцева Є. Державне регулювання під час війни: як Кабінет Міністрів України адаптував економіку до воєнного стану. 2022. URL: <https://voxukraine.org/derzhavne-regulyuvannya-pid-chas-vijny-yak-kabinet-ministriv-ukrayiny-adaptuvav-ekonomiku-do-voennogo-stanu>.
3. Літвінов О. С., Капалан С.М. Сутність та види механізмів в економіці. *Економіка та управління підприємствами*. 2017. № 6. С. 146–149.
4. Мельник Ю. М. Механізм державного регулювання розвитку промисловості. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2018. № 22. С. 145–151.
5. Мочерний С. В., Довбенко М. В. Економічна теорія : Підручник. Київ : Видавничий центр «Академія», 2004. 856 с.
6. Ортіна Г. В. Причини виникнення і наслідки економічних криз в ринковій економіці як об'єкти державного впливу. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2015. № 2.
7. Приходько В. П. Механізм державного регулювання та управління економічною безпекою. *Економічна наука*. 2013. № 15. С. 6–8.
8. Сенишин О. С. Державне регулювання економіки: навч. посібник. О. С. Сенишин, М. О. Горинь, О. О. Кундицький. Львів : Львівський національний університет імені Івана Франка, 2014. 334 с.
9. Сірко, А. В. Економічна теорія. Політекономія: навч. посіб. Київ : ЦУЛ, 2014. 416 с.
10. Стельмашук А.М. Державне регулювання економіки : навчальний посібник. Тернопіль, ТАНГ, 2000. 315 с.
11. Третяк Г. С., Бліщук К.М. Державне регулювання економіки та економічна політика : навч. посіб. Львів : ЛРІДУ НАДУ, 2011. 128 с.
12. Яковенко, Р. В. Конспект лекцій з курсу «Державне регулювання економіки». Кіровоград : КНТУ, 2012. 40 с.

REFERENCES:

1. Adamovska V. S. (2017) Mekhanizm derzhavnoho rehulivannia ekonomiky ta vybir napriamu ekonomichnoi polityky v suchasnykh umovakh hospodariuvannia [The mechanism of state regulation of the economy and the choice of the direction of economic policy in modern economic conditions]. *Derzhavne upravlinnia: udoskonalennia ta rozvytok*, no. 4 [in Ukrainian].
2. Dorontseva Ye. (2022) Derzhavne rehulivannia pid chas viiny: yak Kabinet Ministriv Ukrainy adaptuvav ekonomiku do voiennoho stanu [State regulation during the war: how the Cabinet of Ministers of Ukraine adapted the economy to the conditions of martial law]. Available at: <https://voxukraine.org/derzhavne-regulyuvannya-pid-chas-vijny-yak-kabinet-ministriv-ukrayiny-adaptuvav-ekonomiku-do-voennogo-stanu> [in Ukrainian].
3. Litvinov O. S., Kaptalan S.M. (2017) Sutnist ta vydy mekhanizmiv v ekonomitsi [The essence and types of mechanisms in the economy]. *Ekonomika ta upravlinnia pidpriemstvamy*, no. 6, pp. 146–149 [in Ukrainian].
4. Melnyk Yu. M. (2018) Mekhanizm derzhavnoho rehulivannia rozvytku promyslovosti [Mechanism of state regulation of industrial development]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu*, no. 22, pp. 145–151 [in Ukrainian].
5. Mochernyi S. V., Dovbenko M. V. (2014) Ekonomichna teoriia: Pidruchnyk [Economic theory: textbook]. Kyiv: Vydavnychiy tsentr «Akademiia», 856 p. [in Ukrainian].
6. Ortina H. V. (2015) Prychyny vynyknennia i naslidky ekonomichnykh kryz v rynkovii ekonomitsi yak obiekty derzhavnoho vplyvu [The causes and consequences of economic crises in the market economy as objects of state influence]. *Derzhavne upravlinnia: udoskonalennia ta rozvytok*, no. 2 [in Ukrainian].

7. Prykhodko V. P. (2013) Mekhanizm derzhavnoho rehuliuвання ta upravlinnia ekonomichnoiu bezpekoiu [Mechanism of state regulation and management of economic security]. *Ekonomichna nauka*, no. 15, pp. 6–8 [in Ukrainian].

8. Senyshyn O. S., M. O. Horyn, O. O. Kundytskyi. (2014) *Derzhavne rehuliuвання ekonomiky: navch. posibnyk* [State regulation of the economy: textbook]. Lviv: Lvivskyi natsionalnyi universytet imeni Ivana Franka, 334 p. [in Ukrainian].

9. Sirko, A. V. (2014) *Ekonomichna teoriia. Politekonomiia: navch. posib.* [Economic theory. Political economy: textbook]. Kyiv: TsUL, 416 p. [in Ukrainian].

10. Stelmashchuk A.M. (2000) *Derzhavne rehuliuвання ekonomiky: navchalnyi posibnyk* [State regulation of the economy: textbook]. Ternopil: TANH. 315 p. [in Ukrainian].

11. Tretiak H. S., Blishchuk K.M. (2011) *Derzhavne rehuliuвання ekonomiky ta ekonomichna polityka: navch. posib.* [State regulation of the economy and economic policy: textbook]. Lviv: LRIDU NADU. 128 p. [in Ukrainian].

12. Yakovenko, R. V. (2012) *Konspekt leksii z kursu «Derzhavne rehuliuвання ekonomiky»* [State regulation of the economy]. Kirovohrad: KNTU. 40 p. [in Ukrainian].